

Opener dan ooit

Van Tim Vreugdenhil verscheen eerder bij KokBoekencentrum
Uitgevers:

Stand-up Theology. Een quickscan van de tijdgeest

TIM VREUGDENHIL

Opener

DAN OOIT

NIEUWE KANSEN
VOOR KERKEN

KokBoekencentrum Uitgevers – Utrecht

Ontwerp omslag: Peter Kortleve / shortlife.nl
Lay-out binnenwerk: Gewoon Geertje

ISBN 978 90 435 3700 1
ISBN 978 90 435 3701 8 (e-book)
NUR 700
www.kokboekencentrum.nl

© 2021 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Alle rechten voorbehouden

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Inhoud

Ter introductie	7
1. Hoe omarm je een crisis?	9
2. Crisis in de curlingmaatschappij. Over veerkracht	27
3. God is jong. Over innovatie	43
4. Rijk aan ziel en geest. Over inspiratie	59
<i>Thema 1: Verlangen naar stilte</i>	64
<i>Thema 2: Verlangen om te dienen</i>	72
<i>Thema 3: Verlangen naar zeggingskracht</i>	80
<i>Thema 4: Verlangen naar communie</i>	89
<i>Thema 5: Verlangen om te delen</i>	96
<i>Thema 6: Verlangen naar lange adem</i>	101
5. Onrust, hoop en zaligheid. Over communicatie	110
6. Misschien gewoon eens proberen? Over commitment	126
7. De openingszet. Wat de kerk kan leren van de schaakclub	138
Aantekeningen	149
Dank	159
Over de auteur	160

Ter introductie

Voor het eerst sinds mensenheugenis waren de kerken van Nederland langdurig zeer beperkt toegankelijk of zelfs helemaal gesloten. Dat zet aan tot nadenken. Juist nu. Waarom gaan kerken weer open? Op welke manier? En voor wie? In dit boek leg ik uit waarom ik 'kerk' juist voor onze tijd als een kansrijk concept beschouw. Ik schreef het – behalve voor mezelf – voor twee groepen mensen in het bijzonder. Of eigenlijk voor drie, nee vier. Allereerst richt ik me tot mensen met hart voor hun plaatselijke gemeente. Meestal zitten zij niet (meer) in de leiding van hun kerk. De verstandigen onder hen begonnen er niet eens aan. Omdat ze allang zien dat die structuur niet meer werkt. Ze weten dat ze ook op hun eigen plek, dus zonder formele aanstelling, een leider kunnen zijn. Ze zoeken naar hoe en wat. Soms verliezen ze de moed. Herken je jezelf daar een beetje in? Dan hoop ik dat je inspiratie ontleent aan wat ik schrijf.

Verder vermoed ik dat er een grote groep van mensen is die sinds het uitbreken van de covid-crisis de connectie met een kerk (in de zin van: christelijke gemeente) is verloren. Je kijkt niet meer, je leest niet meer, je bidt niet meer en als alles weer open is, ga je niet meer. Waarom zou je? Ik heb veel sympathie voor deze groep. Ik sta innerlijk dicht bij hen. Als jij jezelf in dit beeld herkent, dan hoop ik je aan te zetten tot reflectie op je proces. Wees gerust. Je hoeft van mij niet terug. Ik kom je zeker niet halen. Maar pas als de kerk er niet is, weet je soms ook beter wat je mist, of zoekt. In het diepe geheugen van Israël en van de kerk staat gegrift dat mensen die hun land, hun kerk of

welke vorm van veiligheid ook maar zijn kwijtgeraakt, juist op die manier de weg naar God hebben gevonden.

Aanvankelijk dacht ik: dit wordt een boek voor kerkgangers. Voor wie niet gelooft, heb ik de afgelopen jaren allerlei ander materiaal gemaakt. Maar even later bedacht ik dat die boedelscheiding onzin is. Ik denk dat er mensen zijn die in deze crisis voor het eerst iets hebben gezien of gehoord van de boodschap van de kerk. Misschien door een gesprek of een televisiefragment. Het raakte je. Maar om, als straks de deuren open gaan, nu ook echt aan te kloppen... Ben jij zo iemand? Wellicht kan ik je met dit boek iets van een introductie bieden.

Ik schrijf dit boek tenslotte voor mijn twee kinderen. Julia en Maurits, jullie groeien zo'n vier decennia later op dan ik. Qua kerk zijn er geen grotere uitersten denkbaar dan 'mijn' gereformeerde dorp uit het Overijssel van de jaren tachtig en 'jullie' stad Amsterdam. Ik heb goede herinneringen aan mijn jeugd, maar had toch graag met jullie willen ruilen. Niemand kan zich beter wensen... Je begrijpt wel wat ik bedoel. Amsterdam heeft veel en jullie zijn *streetwise*. Maar er is in onze stad niet veel kerk meer. 'Naar de kerk gaan' doen we sinds corona eigenlijk niet meer. Wat ik daarvan denk? Ik heb er een dubbel gevoel bij. Ik hoop dat je steeds meer gaat begrijpen dat je van mij niet per se naar een kerk hoeft. Maar wat wens ik jullie toe dat er, nu al en ook als jullie groter worden, kerkvormen zijn waar je geloof, hoop en liefde kunt tanken. Plekken waar je steeds opnieuw een beetje wordt geboren.

Tim Vreugdenhil
Amsterdam, 3 mei 2021

1

Hoe omarm je een crisis?

Profeten en toekomstonderzoekers

In de bijbelse geschriften komt een hele reeks profeten voorbij. Stuk voor stuk betreft het fascinerende figuren. Ieder heeft zijn (en heel soms haar) eigen uniciteit. Ze hebben ook iets gezamenlijk. Kenmerkend voor profeten is dat zij het heden onder kritiek stellen en de toekomst schouwen, om het theologisch te zeggen. Profeet-zijn is een kwetsbaar beroep. Je kunt de plank faliekant misslaan. Daarom probeert menig profeet de kluit te belazeren. Zowel het Oude als het Nieuwe Testament kennen prachtige verhalen die daarover gaan. Ik noem een voorbeeld. 'O koning, trek ten strijde en u zult winnen,' riepen eens vierhonderd profeten tegen koning Achab. De koning weifelde, zoals zo vaak. Zou het kunnen zijn dat zijn profeten gewoon roepen wat hij graag wil horen? Ergens in de gevangenis zit nog een man wiens woorden hem in het verleden slecht beviel. Toch nog maar eens halen. 'O koning, trek ten strijde,' zegt ook deze profeet, maar aan zijn spottende glimlach kan Achab zien hoe laat het is. 'Zeg op, spreek de waarheid!' roept hij. 'Zoals u wenst,' zegt de profeet. 'U wacht een bittere nederlaag.' En zo geschiedde. Profeten hebben een kritisch publiek nodig. Altijd speelt de vraag mee of iemand een echte (ware) of een valse profeet is.

Onze cultuur kent geen profeten. Tenminste: geen mensen die gehuld in harige mantels woeste teksten uitslaan. Zijn profeten uitgestorven? Of is het beroep van profeet gemoderniseerd? Zijn het de hedendaagse trendwatchers die de profetenmantel hebben overgenomen? Zo'n vergelijking wordt al snel plat en is in elk geval anachronistisch. Toch zie ik overeenkomsten. Er bestaan veel trendwatchers die klakkeloos herhalen wat hun vakgenoten roepen – of wat de krantenschrijven. Ware trendwatchers zijn onafhankelijk en indien nodig tegendraads. In menige boardroom moet je kiezen zoals ooit Achab dat moest. Luister je naar al die mensen die je bevestigen in wat je toch al vindt? Of durf je het aan om die ene weerbarstige stem je oor te lenen, zelfs al betekent dat een nederlaag? Sommige trendwatchers noemen zich 'toekomstonderzoeker'. Een woord dat me aanspreekt. Onderzoeken klinkt voor mij als onbevangen kijken. Je bent je bewust van je beperkingen, maar je zoekt naar die ene doorbraak. Toekomstonderzoek vraagt om noeste arbeid en goed afgestelde voelsprietten. Ik denk dat iemand als de bijbelse profeet Jesaja zich in het woord 'toekomstonderzoeker' zou herkennen. Toekomstonderzoekers kijken meestal eerst in de achteruitkijkspiegel. Het zijn mensen met gevoel voor historie. Als culturele archeologen hebben ze verstand van de gelaagdheid in hoe mensen kijken, praten en denken. Van daaruit kunnen ze op een zinvolle manier iets zeggen over het heden en lijnen trekken naar 'straks'. En vooral voelen toekomstonderzoekers heel goed aan waar mensen naar verlangen. Een gebaande weg door de woestijn bijvoorbeeld. Het nieuwe normaal. Een wereld die beter is dan vroeger. Opener. Misschien zelfs opener dan ooit.

Van oude en nieuwe teksten

Ik reken mezelf niet tot de profeten van vroeger of de toekomstonderzoekers van vandaag. Ik ben een protestantse dominee en werd grondig getraind in exegese, de wetenschap over de manier waarop je teksten uitlegt. In de twintigste eeuw is naast exegese de hermeneutiek een belangrijk onderdeel van de

theologie geworden. Het studeren op een tekst heeft objectieve (wat staat er) en subjectieve (wat wilde de schrijver en wat is mijn bril als lezer) aspecten. Ik houd van inhoudsrijke teksten. In mijn boekenkast thuis heb ik er een aantal voor het grijpen. Als ik in de stemming ben, verdiep ik me erin.

Als het goed gaat, praat de tekst tegen me. Soms kan ik erin wegdromen. Teksten bieden me inzicht, houvast en focus. Maar exegeese en hermeneutiek zijn niet alleen een hobby voor in studentenkamers. Het zijn ook manieren om te communiceren. Ze worden beide des te leuker met publiek erbij. De kunst daarvan heb ik jarenlang beoefend in kerkdiensten. Dat doe ik soms nog wel. Maar ik heb daarvoor meer ruimte in een genre dat ik zelf heb ontwikkeld: stand-up theology. En ook tijdens inspiratiesessies bij bedrijven werk ik graag met een bijbelpassage of een stukje theologische tekst (Augustinus bijvoorbeeld of Luther). Dat mag tegenwoordig. Het mag weer. Het is mijn ervaring dat de belangstelling voor oude teksten eerder groeit dan afneemt.

In mijn werkzame bestaan als predikant, inmiddels twee decennia, ben ik ook steeds meer gaan werken met *nieuwe* taal. Ik bedoel: met wat er vandaag gezegd en geschreven wordt. Dat kunnen luisterteksten zijn, bijvoorbeeld podcasts of raps van spoken word-artiesten. In mijn kast staan recent verschenen boeken met titels als *Rusteloosheid* of *Ons geluksideaal*. Het kan ook beeldtaal zijn: speelfilms of Netflix-docu's. Soms betreft het een commercial. Neem de campagne van Coca-Cola uit de zomer van 2020: *Open Like Never Before*. Toen de samenleving na de eerste lockdown openging, riep het concern op om meer open te zijn of open te staan dan ooit tevoren. Later in mijn boek kom ik op die campagne terug. Wat ik hier wil zeggen is: ook nieuwe teksten hebben exegeese en hermeneutiek nodig. Wat staat of gebeurt daar precies? Wat wil de maker zeggen? En wat zegt mijn reactie over hoe ik kijk en luister?

Een missionaire trendrede

Wat als de dominee toch de profetenmantel aantrekt? Zelf een trendwatcher wordt? Wat als hij besluit de toekomst te onderzoeken? Eind 2019 deed ik een dappere poging om het nieuwe decennium – het tijdvak 2020 tot 2030 – in een paar grote trends te vangen. Vier Nederlandse kerkgenootschappen (de Protestantse Kerk in Nederland en drie kleinere van gereformeerde signatuur) vroegen me om een paar trends te beschrijven in een positieve toonzetting. Wat worden de grote kantelmomenten – een term van toekomstonderzoeker Jan Rotmans – en hoe kun je die interpreteren als kansen voor de kerk? Zo'n vraag is gemakkelijker gesteld dan beantwoord. Gelukkig vond ik drie bondgenoten voor deze klus. Vier zien en weten meer dan één. Met vier personen kun je ook beter discussiëren en lachen dan in je eentje.

Samen brainstormden we over tientallen trends en zochten naar de kern ervan. Zo reconstrueerden we een diepere laag. We lazen series trendrapporten en vergelijkbare onderzoeken om ons beeld scherp te stellen. Enthousiast zetten we ons aan het schrijven. Tenslotte mocht ik op basis van onze gepubliceerde trendrede een spoken word-optreden doen op een congres. Gedurende een half uur nam ik mijn publiek mee in:

- ↪ *Nieuwe vormen van collectiviteit.* Niet alle vormen van gemeenschap verkrumelen. Mensen willen op een andere manier ergens bij horen. Er ontstaan allerlei 'communities' die aantrekkelijk zijn voor mensen van nu. Een kerk die met nieuwe vormen van betrokkenheid durft te innoveren, heeft volop kansen.
- ↪ *Hoe het 'ik' zich het komende decennium zal ontwikkelen in de breedte en de diepte.* Gezond zelfbewustzijn is een van de grootste geschenken voor een mens. Ooit vormden de *Confessiones* van de kerkvader Augustinus het eerste egodocument. Daarop geïnspireerd kan de kerk in een 'ik-tijdperk' voor veel mensen van betekenis zijn. Onrustig

zijn immers onze harten. Onrustiger dan ooit wellicht. Zoek je het in de breedte of in de diepte? Een *dik* of een *diep* ego, dat maakt een wereld van verschil.

- ➔ *De zoektocht naar het hogere doel.* Vrijwel elke organisatie vraagt zich momenteel af 'waartoe wij op aarde zijn'. Of je nu een bank bent, een chocoladefabrikant of een onderwijsinstelling. Ook aan ideeën over wat een goed leven is en hoe je die praktisch vertaalt, bestaat veel behoefte. Op beide vlakken kan de kerk een leverancier zijn van betrouwbare ideeën en beproefde praktijken. Voor iets wat een eeuw meegaat, is in onze cultuur al veel respect. Stel je een wapenschild voor op kerken met daaronder: *Hofleverancier voor spiritualiteit. Sinds 33 na Christus.*

Tijdens het schrijven kregen de trends me in de greep. Ik was al wel overtuigd van de kansen voor de kerk, maar nu ging ik er echt in geloven. De 'missionaire trendrede' besloot ik met de zin: 'Er komen hoge golven aan. Kom op, laten we gaan surfen.' Een mooie call-to-action, dacht ik tevreden. Laat dat nieuwe decennium maar komen!

Het donkerste toekomstscenario

Amper zes weken later werd ons land overspoeld door een bizar hoge golf. Een golf die ik volstrekt niet had zien aankomen, net zo min als de meeste trendwatchers. Een golf met een code-naam die ons inmiddels vertrouwd in de oren klinkt: covid-19. Sommige toekomstonderzoekers hadden er wel op geattendeerd. Vlogen we niet veel te veel over de wereld? Beseften we wel de risico's van een overbevolkte planeet? Met name virologen wisten al jaren wat er zou kunnen gebeuren en ze waarschuwden daar regelmatig voor. Meestal kregen ze weinig gehoor. Virussen in Azië, ach ja. Dat was tot nu toe altijd goed afgelopen, toch? Vanaf half maart 2020 waren virologen niet meer weg te denken uit het trendbeeld. Ze analyseerden besmettingscijfers en leerden ons te denken in golven. Dagelijks

moesten ze aan talkshowtafels uitleggen hoe dit toch allemaal mogelijk was.

Het waren niet alleen de virologen die over donkere toekomstscenario's hadden nagedacht. In Amsterdam woont en werkt planoloog en hoogleraar Grootstedelijke Vraagstukken Zef Hemel. In de rol van 'toekomstonderzoeker' schreef hij op verzoek van het college van B en W een stuk met een visie voor de Amsterdamse binnenstad. Tussen 2010 en 2020 was dit gebied het meest betwiste stukje Nederland geworden. Allerlei stedelijke en globale tegenstellingen deden het Burgwallengebied bijna uit zijn voegen barsten. Hemel wist waar hij aan begon. Ter voorbereiding organiseerde hij een serie 'stadsgesprekken' in de Oude Kerk van Amsterdam, waar burgers over tal van thema's hun mening konden geven. Ik was bij een van die avonden als toehoorder aanwezig en genoot: Hemel wist het oude idee van de *agora*, het Griekse stadsplein waar de burgers hun discussies met elkaar voeren, een eigentijdse vorm te geven. Ook bijzonder was dat we met alle ongeveer honderdvijftig aanwezigen om klokslag half tien de laatste zonne-straal zagen wegglijden door de ramen van het oudste gebouw van Amsterdam. Na deze serie stadsgesprekken rondde Hemel zijn tekst in oktober 2019 af. Hij schreef de volgende slotalinea:

'Deze toekomstvisie is geschreven op het hoogtepunt van een hoogconjunctuur. Hij wil een doorzicht bieden naar de komende twintig jaar, maar wel vanuit het besef dat deze goede tijd niet zal voortduren. Tijdens de gesprekken in de Oude Kerk wezen veel burgers op een naderende financiële crisis. Volgens sommigen staat hij zelfs voor de deur. Anderen zeiden een terroristische aanslag te vrezen. Mocht een crisis uitbreken, dan maakt hij deze visie straks niet overbodig. Integendeel, wie haar omarmt, zal komende crises juist willen benutten om het langetermijnbeeld te realiseren. Prijsdalingen van het vastgoed, leegstand van winkels, het instorten van de toeristenmarkt, ze bieden straks ook kansen. Dat laatste geldt voor alle onverwachte, toevallige gebeurtenissen

waarmee in geen toekomstplan rekening kan worden gehouden. Voor de meeste ondernemers, culturele instellingen en politici is vier of vijf jaar al ver weg, maar dit geldt niet voor bewoners. Zij gaven het advies: in plaats van straks alles uit handen te laten vallen en opnieuw te beginnen zou nú een denktank van gemeentewege het donkerste toekomst-scenario moeten bestuderen, om vanuit het diepe geheugen én het verre toekomstbeeld te bepalen hoe de stad zich op een crisis tussen nu en vijf jaar kan prepareren.'

Toen ik hem in de loop van 2020 aan de telefoon had, lachte hij: 'Je hebt toch wel gezien dat ik een profeet ben?' Eerlijk gezegd had ik er overheen gelezen. Ik zocht de passage nog eens op en was zeer gefascineerd door wat er stond. Hoe kon Hemel dat eind 2019 zo verwoorden? Zelf zou hij iets zeggen als: 'Natuurlijk heb ik geen glazen bol, maar ik heb wel verstand van stadsconjunctuur.' Het is de wijsheid van de agora dat alles in golven komt en gaat. Hemel kent de geschiedenis van Amsterdam en heeft een scherp oog voor datgene waar Amsterdammers van nu tegen aanlopen. Hij voelde iets aan, al wist hij op het moment van schrijven niet precies hoe, wat en wanneer. Het krachtigst vind ik de manier waarop hij impliciet de impact van onverwachte, toevallige gebeurtenissen in zijn denken betreft. Juist als wetenschapper gelooft hij dat de *dystopie* uiteindelijk meer oplevert dan de *utopie*. Anders gezegd: dat je van het doordenken en doorvoelen van het slechtst denkbare scenario creatiever wordt dan van de *best case*. Vandaar die zin: omarm de crisis!

Vijf maanden na zijn publicatie was de overbelaste Amsterdamse binnenstad opeens volkomen stil en leeg. Economisch was het een volslagen rampscenario. Maar vanuit sociaal perspectief waren er opeens een paar gigantische problemen als vanzelf opgelost. Binnenstadbewoners konden koffiedrinken op hun eigen stoep. Amsterdammers uit de hele stad hadden eindelijk weer eens aanleiding om naar het centrum te fietsen,